

ШАМШУР М. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ МОВНОГО МЕНТАЛІТЕТУ КИТАЙСЬКОГО ЕТНОСУ

У даній статті досліджується мовний менталітет китайського етносу та його національно-культурна обумовленість, зв'язок культури зі світосприйняттям та свідомістю нації.

Ключові слова: нація, етнос, менталітет, світобачення, культура, світосприйняття, китайська мова.

В данной статье исследуется языковой менталитет китайского этноса и его национально-культурная обусловленность, связь культуры с мировосприятием и сознанием нации.

Ключевые слова: нация, этнос, менталитет, мировоззрение, культура, мировосприятие, китайский язык.

The language mentality of Chinese ethnos and its national cultural dependency are considered in this article, as well as the connection of the culture with the world-view.

Key words: nation, ethnos, mentality, world-view, culture, Chinese.

Актуальність даної статті полягає у її відповідності антропоцентричній парадигмі сучасної лінгвістичної науки, що спрямовує дослідження, серед іншого, на вивчення процесів людської когніції у межах міжкультурної комунікації.

Метою написання даної статті є виявлення проявів національно-культурної специфічності мовного менталітету китайського етносу.

Предметом є китайська мова, **об'єктом** – специфічні прояви національної мовної картини світу.

Наукова новизна полягає у спробі теоретичного обґрунтування специфічності проявів національного менталітету китайського етносу у мовній картині світу.

Культура як прояв колективної пам'яті та колективної свідомості створює певні механізми, що допомагають людині орієнтуватися у світі, а також зберігати всі ціннісні знання накопичені етносом за всю історію розвитку народу. Китай має надзвичайно багату та давню історію розвитку культури. Безліч культурних та соціально-побутових факторів впливали на формування особливостей національної свідомості китайського етносу.

В. фон Гумбольдт зазначав, що ми насамперед бачимо світ таким, яким нам його показує наша мова. Те, чого немає в мові не потрапляє у межі нашої свідомості, а несвідоме не існує для нас [1:112].

З самої своєї появи людина була істотою не тільки соціальною, мислячою та говорючою – вона була істотою національною: людина завжди відчувала свою приналежність до плем'я, до роду, до родини як щось сутнісно важливе для людського типу буття в світі. І саме ця приналежність диктувала людині особливості погляду на світ, ціннісної орієнтації та практичної поведінки. Ця приналежність, творчо перетворена свідомістю та пропущена крізь призму ціннісної та емоційно-чуттєвої сфери, втілена у знакових формах рідної мови, – і є мовний менталітет.

Кожний народ виробляє особливі принципи ставлення людини до Світу, до Людини і робить це на своїй рідній мові і багато в чому завдяки мові. Тому, на нашу думку, саме лінгвістика повинна стати основою для вивчення національного менталітету. Однак, це має бути особлива лінгвістика, що займається не стільки описом системно-структурних закономірностей мови, скільки роллю та місцем в мові її носія – людини: так звана антропоцентрична лінгвістика. Очевидним також є те, що таке вивчення має бути міждисциплінарним, тобто враховувати данні філософії, психології, культурології, етнографії, історії, літературознавства та ін.: адже таке об'єднання є цілком природним з точки зору об'єкта вивчення всіх цих наук – людини.

Мова – це безкінечний філософський трактат на будь-яку тему та бездонний художній твір про все. О. А. Корнілов стверджував, що “окрім всього іншого мова – це вмістилище душі, духу народу, це колективний продукт національної творчості, яким можна користуватися не тільки для конкретних потреб спілкування, повідомлення та зберігання інформації, оформлення логічних операцій, але і для того, щоб просто насолоджуватися нею, милуватися її багатством та неповторністю. Кожна етнічна мова – це унікальний колективний витвір мистецтва, невід'ємна частина культури народу, орган саморефлексії, самопізнання та самовираження національної культури” [2:133].

Ми живемо в культурному середовищі, у культурній оболонці нашої мови. Не випадково видатний філософ М. Гайдеггер назвав мову “домом буття”. Відомим є той факт, що наша свідомість здатна

оперувати мовними сутностями, що не мають прямих відповідників в світі речей та предметів, однак саме ці сутності ментального, аксіологічного, соціокультурного, етичного, естетичного плану є визначальними для специфічно людського способу жити, мислити, розмовляти. В оточуючому нас світі не існує об'єктів, що позначаються словами віра, свобода, думка та ін., але світ, у якому існують такі сутності (разом із матеріальними речами), – це якісно інший світ порівняно із “долюдським”. І саме цей інший світ являється єдиною реальністю для соціалізованої людини.

Мова має свою логіку, що базується на тисячолітньому досвіді спілкування із зовнішнім світом колективу її носіїв. Сепір зазначав, що “Зміст кожної культури може бути виражений за допомогою її мови, і не існує таких елементів мовного матеріалу, ні змістових, ні формальних, що не символізували б жодного реального значення, незалежно від того, як до цього ставляться представники інших культур” [3:226].

Таким чином, у мові все має сенс. Цей сенс пов'язаний з тою визначальною роллю, яку відіграє мова з моменту її виникнення у національно-специфічних способах пізнання світу етносом, його ціннісних орієнтацій в світі та практичної діяльності. Варто додати, що В. фон Гумбольдт зазначав: “Кожна мова має ... свої способи формування думки, відповідно до яких перетворюються зміст та результати мисленнєвої діяльності людини, що вивчає мову як рідну, весь запас її вражень, включаючи набуті, її досвід та знання світу” [1:35]. Не випадково основні філософські поняття давніх вчень – дао в Китаї, дхарма в індуїзмі, логос у давніх греків – в основі свого полісемантичного змісту мають значення “слово”.

“Мислення не тільки залежить від мови ... до певної міри воно визначається кожною окремою мовою .... Світ, в якому ми живемо, є ... саме тим світом, до якого нас відносить мова, якою ми спілкуємося” [1:90]. Різні слова – не різні позначення одної думки, а різні її бачення. Слово – відбиток у свідомості не речі, а її чуттєвого образу, що створений цієї річчю шляхом мовотворчості. Слово еквівалентно не самій речі, а її розумінню в акті мовного творення. Мова не позначає світ, а створює особливу картину світу.

В. фон Гумбольдт відстоює думку про єдність мови та “духу народу”: “Мова народу являється його духом, і дух народу є його мова,

і важко уявити щось більш рівнозначне” [1:115]. Саме на цьому ґрунтується ідея В. фон Гумбольдта про те, що уявлення людини про світ залежить від того, на якій мові вона мислить. З цим пов’язана відома гносеологічна метафора “кола”: “Кожна мова описує навколо народу, якому вона належить, коло, звідки людині дано вийти лише тоді, коли вона вступить до кола іншої мови” [1:115].

Вайсгербер сформулював своєрідний закон рідної мови, відповідно до якого “рідна мова створює основу для спілкування у вигляді появи схожого для всіх її носіїв образу мислення. До того ж, і уявлення про світ, і образ мислення – результати безперервного процесу створення світу, його пізнання специфічними засобами у даній мовній спільноті”.

Для людини будь-який досвід, чи-то реальний, чи-то потенційний, насичений вербалізмом. Мова із самого дитинства входить в нашу свідомість і являється єдиним провідником свідомої інформації. Людина здатна осягнути всю різноманітність оточуючого світу тільки через призму словесних позначень. На рівні підсвідомих поведінкових стереотипів мова структурує для нас оточуючий світ, і ми несвідомо разом із мовою засвоюємо ці стереотипи.

А. Вежбицька зазначає, що змістом того, що говориться тільки у невеликому ступені є те, що існує у “об’єктивній” дійсності. При цьому в мові відображаються не тільки особливості природних умов або культури, але і своєрідність національного характеру її носіїв [4:55].

Володіння мовою передбачає володіння концептуалізацією світу, що відображена в цій мові. Оскільки конфігурації ідей, що вміщуються у значенні слів рідної мови, сприймаються мовцем як щось само собою зрозуміле, в нього створюється ілюзія, що так взагалі влаштоване життя. Але при співставленні різних мовних картин світу можливо знайти різноманітні розбіжності між ними.

На рівні буденної свідомості те, що прийнято вважати менталітетом, здавна відчувається як безумовна реальність нашого екзистенційного досвіду. Це виразно втілюється на тлі фольклору, а саме анекдотів на національну тематику, мовного матеріалу фразеологізмів, прислів’їв, приказок, а також філософської, культурної та літературної традиції.

Однак, прямого зв’язку між менталітетом, культурою та мовою немає. Загальновідомо, що етноси, які розмовляють на різних мовах,

можуть мати схожі культури, і, навпаки, одномовні етнічні групи можуть різнитися за культурою.

Отже, можна сказати, що у суспільній свідомості етносу існує два рівні: 1) менталітет – більш глибинний, несвідомий та 2) культура – більш поверховий, оформлений у продуктах матеріальної та духовної діяльності. Ці два рівні об'єднують те, що прийнято називати “концептосфера культури” або “культурний код” нації.

Якщо послідовно дотримуватися ідей Гумбольдта – ідеї мовної обумовленості бачення світу, то менталітет можливий тільки як мовний менталітет. Тобто, національний менталітет можна визначити, тільки як менталітет мовний, адже саме мова нам дана в якості об'єктивно існуючого середовища існування менталітету.

Таким чином, мовний менталітет визначають як національно-специфічний спосіб семіотичного представлення знань про світ, системи цінностей і моделей поведінки, втілений в семантичній системі національної мови [5:66].

Мовний менталітет являє собою феномен етнічної свідомості, яка, трохи змінюючись із плином часу, у своїх глибинних основах залишається в цілому незмінним. Ця відносна стабільність підтримується національною мовою як основою мовного менталітету, особливостями її функціонування у мінливому соціокультурному середовищі етносу. Саме національна мова втілює в собі діалектику стабільності та мінливості, що забезпечує, з одної сторони, передачу від покоління до покоління досвіду без істотних інформаційних втрат, а з іншої – адаптацію до умов зовнішнього середовища, що постійно змінюється.

Мовна картина світу як лінгвокогнітивний компонент національного мовного менталітету виступає результатом мовної концептуалізації світу етносом.

Концептуалізація – один із процесів діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки [6:403]. Вона є головним поняттям лінгвоконцептології, “одним із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні отримуваної нею інформації, яка надходить із різних каналів і приводить до творення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в психіці людини” [40:93].

Антропоцентричність мовної концептуалізації світу виражається в її метафоричному характері: пізнання світу в мові завжди спирається на щось, вже відоме в нашому досвіді, і ми немов робимо асоціативний перенос за подібністю від старого уявлення до нового. Звісно, самі лише слова не змінюють реальність, однак, зміни в нашій понятійній системі змінюють те, що для нас є реальним, і впливають на наші уявлення про світ та вчинки. Звідси з'являється національна та культурна обумовленість концептуальних систем, що побудовані на метафоричних основах.

Концептуальна система є результатом концептуалізації. Це система концептів у свідомості людини або колективній свідомості етносу, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду.

Інформація, що фіксується у концептуальній системі, може поступати різними шляхами: від органів чуття, в результаті мислення, на підставі інтуїції, позасвідомих процесів або у функціональному континуумі взаємодії різних пізнавальних механізмів.

Концептуальна картина світу є фрагментом концептосистеми, який представляє інтеріоризований людиною або етносом світ. За межами концептуальної картини світу концептосистема містить результати внутрішньої обробки інформації, яка безпосередньо не проектується на навколишню дійсність, хоч вважається що у свідомості людини немає нічого, не пов'язаного зі світом тією чи іншою мірою.

Через неможливість відокремлення процесів когніції від вербалізації межа між концептуальною й мовною картинами світу є нечіткою. Залежно від визнання концептуально не співвідносних мовних категорій вони розглядаються здебільшого на підставі логічних відношень перетину або включення концептуальної картини світу до мовної.

При розгляді питання про взаємний вплив мовної та концептуальної картин світу треба розмежовувати процеси формування цих картин у філогенезі й онтогенезі, а також ураховувати специфіку становлення та збагачення національної й індивідуальної картини світу.

Оволодіння мовою оточення й поступова інкультурація як "засвоєння людьми культурних форм відповідного суспільства, що є стійкими сукупностями технологій мислення, поведінки, взаємодії, послідовності дій, побудови суджень, різних культурних формул й

символів” [8:70–71], сприяють формуванню на базі індивідуальних уявлень етнічно узгоджених механізмів концептуалізації. На створення концептуальної системи особистості також впливає її рідна мова, стереотипи якої дають змогу людині упорядкувати та структурувати власний досвід і поєднати його з колективним досвідом народу.

Культуру, до якої занурена особистість, також опосередкує процеси концептуалізації, формуючи символну мережу матеріального й духовного рівнів і визначаючи оцінки, норми, цінності, життєдіяльність людини в певному соціокультурному середовищі.

“Об’єктивний єдиний світ для кожного етносу свій, адже він контактує з ним тільки в певній його частині. Світ немов повернутий до певного народу лишень своєю незначною частиною, яка і отримує в мові найбільшу диференціацію, адже тільки вона дається йому у безпосередніх відчуттях, інша ж частина замальовується тільки в загальних рисах. Цим пояснюються значні відмінності в словарному покритті зовнішнього світу різними етнічними мовами. При цьому мають місце не тільки лексичні лакуни та розбіжності об’ємів значень окремих слів-корелятивів, але і різниця конотацій, що закріпилися за позначеннями одних і тих самих об’єктів оточуючої дійсності в різних мовах” [3:146].

Таким чином, можна дійти висновків, що китайська мова також відображає специфіку світосприйняття навколишнього світу та самих себе китайським етносом. Оскільки у мовній картині світу відображається національний менталітет, то можна скласти узагальнене уявлення про світ представників китайського народу.

По-перше, китайцям властивий антропоцентризм, однак особистість тісно пов’язана зі всім людським родом, а в першу чергу із своїм власним. Адже в китайській мові існує окремий номен на позначення кожного члену родини, включаючи всіх дальніх родичів. Така номінація є наслідком культу поваги до старших.

Домінуюче положення людини по відношенню до “десяти тисяч речей” відображає бажання відділити людину від решти світу. В китайській мові існує багато слів, що мають синоніми, які використовуються по відношенню до людини та решти світу.

Історична модель часу у китайців повернута в іншому напрямку. Попереду знаходиться пройдений шлях пращурів, на який звернутий погляд китайців. Майбутнє, відповідно, лежить поза межею його

бачення. Навіть поняття відстані у китайській мові орієнтовано виключно на людину та її шлях. Слово *уан* описується виключно словами попереду (*qianmian*) та позаду (*houmian*).

Китайці раціональні у своєму мисленні завдяки аморфності та дискретності знакової системи по відношенню як до форми, так і до звучання. Тому їх семантична система відрізняється великим ступенем прагматизму, що виражається у виборності маркування. В умовах відсутності словозміни статичність або динамічність іпостасі явища передається двома формами заперечення, одна з них походить з концепції існування (*you / meiyou*), інша – істинності (*shi / bushi*).

Китайська мова містить багато елементів абстрагування та впорядкування форм. Прикладом цього можна назвати рахівні слова, що використовуються при вживанні числівників. Рахівне слово завжди певним чином вказує на форму предмету, з яким воно використовується.

З іншого боку в китайській мові може ігноруватися протиставлення однини та множини. Наприклад, на множину людських істот вказує суфікс *men*, а множину інших істот та предметів можна побачити завдяки вказівці на кількість або позначки “багато”, “кілька”.

Отже, можна прийти до висновків, що мовний менталітет китайського етносу визначається його національно-культурною обумовленістю. Кожен представник китайського народу бачить світ крізь призму рідної мови, сприймаючи її з дитинства, він несвідомо сприймає і культурний досвід своїх пращурів, що актуалізується у специфіці концептуалізації світу.

Однією з **перспектив** подальшого дослідження є вивчення специфіки вербалізації культурних концептів, як втілення констант культури у руслі сучасної антропоцентричної парадигми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М. : Наука, 1985. – 475 с.
2. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национального менталитета / О. А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 530 с.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 450 с.
4. Вежбицкая Анна. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1997. – 327с.
5. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета : [учеб. пособие] / Т. Б. Радбиль. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 328 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2008. – 712 с.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Елена Самойловна Кубрякова. – М., 2004. – 380 с.
8. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / [Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин]. – М., 2003. – 352 с.